

РІВНОВАГА

РІВНОВАГА

Спільний проект БО «Касталія-Фонд» та
Миколаївської молодіжної громадської організації «Молода гвардія»
«Пересувна виставка творчих робіт людей, які постраждали від нацизму та тоталітаризму»
За участі художньої студії «Антресоля» при Культурно-Мистецькому Центрі Києво-Могиллянської Академії
Автори інсталяції Олександр Дірдовський та Ігор Цикура

Проект здійснюється в межах програми «МІСЦЕ ЗУСТРІЧІ - ДІАЛОГ»
Фонду «ПАМ'ЯТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, МАЙБУТНЄ»

Київ | Миколаїв | Тернопіль | Хмельницькій | Чернігів

2011

ВХ[студіо]

У оповіданні письменника Анрі Барбюса йдеться про французького льотчика, який вилетів на розвідку і з невеликої висоти побачив дивовижну картинку (дії відбуваються під час Першої світової): на боці французів юре благословляв військо, запевняючи, що Бог зараз з ними. На іншому боці фронту капелан благословляв німецьких солдат, стверджуючи, що саме з ними Бог. Психіка льотчика не витримала роздвоєння єдиного Бога.

Минуле не буває однозначним. На зміну емоційному діалогу сучасників, які пережили конкретні події, приходить холодна розмова істориків, які спираються, зазвичай, на документальні свідчення.

Ми зростали в тоталітарному СРСР і погано знали власну історію. У історії Другої Світової війни, яку нам було запропоновано, багато чого було приховано, ідеологічні незручності підчищені, а сама історія частково перетворилася на міф. Наприклад, ми не знали, що понад 30 000 німецьких чоловіків відмовилися служити в армії “великого” фюрера з релігійних або політичних причин. Вони не хотіли вбивати, тому вбили їх. Не знали ми і про сотні тисяч німців, відправлених в концтраційні табори, тому що режим Гітлера був для них неприйнятний. А ще не здогадувались про німецьких дипломатів, які відмовилися служити тоталітарній Німеччині - тому яскра-

вий приклад Майер-Лінденберг, німецький аристократ, нащадок дипломатів. Ми, тобто Радянський Союз, виграли цю війну. Страшно ціною. Але діалогу держави з народом знову не відбулося. Табори для військовополонених розмістились поряд з таборами для власних громадян. Сьогодні ми живемо в іншій країні, якій випало стати державою Україна. Ця дивовижна держава й досі не бажає приймати й розуміти власну історію, державою, що, як і раніше, не бажає вчитися діалогу з власним народом.

Та ми маємо друзів і, як виявилось, живуть вони у Німеччині. Отій Німеччині, що була переможена та зруйнована, а сьогодні є демократичною і впливовою країною. В котрій природна зміна поколінь не знищила пам'ять, і нині там цілком успішні люди живуть з невгаючим відчуттям провини. Провини за далеке минуле.

Сьогодні, коли міністр освіти України намагається на свій, вельми специфічний смак, “вичистити” історію нашої країни, німецький платник податків цілеспрямовано й свідомо вчить нас, українців, діалогу. Діалогу нашого молодого покоління з минулим, таким далеким від нього. Він, цей німецький громадянин так і назвав фонд, що працює для нас і у нас «Пам'ять, відповідальність та майбутнє». Подякуємо йому. Ми лише вчимося бути європейцями.

Семен Глузман

ЖИВЕ СПІЛКУВАННЯ ПОКОЛІНЬ

пам'ять...

Всі ми, незалежно від віку, потребуємо любові та визнання. Довгі роки люди, які постраждали від нацизму та тоталітаризму не говорили про пережите - це було небезпечно... Багато з них пішли з життя, але так і не були почуті своїми близькими та суспільством. Зараз, за часів Незалежної України, розкрито сторінки історії, що заговорились... Видано спогади-свідчення, написані романи з цієї теми. Але, на наш погляд, ніщо не зможе замінити живого спілкування людини з людиною, бо таке спілкування перетворюється з абстрактних знань на особистий досвід... Своім проектом ми намагаємось створити умови для такого

спілкування, розуміючи, що молоді учасники нашого проекту - чи не останнє покоління, яке матиме таку можливість ...

спілкування поколінь ... порозуміння...

Діалоги, зустрічі таких різних за своїми уподобаннями, різних за своїм світоглядом... та дуже різних за віком... Чи можливо взагалі таке? І як уникнути штампів та формальностей на цих зустрічах? Повинне бути щось спільне, що об'єднає... що дасть змогу невимушеного спілкування. Буде спільним для всіх. Так виникла ідея проекту: творчість – як мова, як одна з можливостей розпочати діалог.

Назва проекту «Пересувна виставка творчих робіт людей, котрі постраждали від нацизму та тоталітаризму». Для участі у проекті було обрано п'ять міст України: Київ, Чернігів, Тернопіль, Хмельницький та Миколаїв. У цих містах група волонтерів почала пошукову роботу серед людей, які пережили окупацію, нацистські та сталінські концтабори, були вивезені на примусові роботи до Німеччини та мають творчий доробок. В той же час серед дитячих та юнацьких художніх шкіл та творчих гуртків був оголошений мистецький конкурс на тему «Війна та Мир. Діалог поколінь». Це мала бути відповідь на ті історії, що вони (молодь) почули на цих зустрічах.

І ще – ми не знали, яка реакція буде, чи відбудеться діалог взагалі? Під час такої зустрічі в м. Києві ми показали документальний відеофільм режисера та оператора Олександра Дірдовського «Рівновага жаху» - спогади людей, які пережили радянські табори. У фільмі використано останні роботи художника Володимира Куткіна – серія великоформатних станкових творів «Гула» - життя і портрети в'язнів, серед яких сам художник провів близько 5 років. Цей фільм об'єднав аудиторію...

І люди заговорили... Розповідали свої історії, а юні художники, вихованці Київського коледжу ім. Б.Грінченка представляли свої роботи. Історії, історії... їх багато, історій людей, які пережили жакливі події країни, в якій вони жили. Ви прочитаєте їх у цьому альбомі, а ще тут є малюнки-відповіді, створені юними учасниками проекту.

історії...

відповідальність та майбутнє ...

По дві зустрічі в кожному з п'яти міст, бесіди, чаювання, розмови про події з життя «чужих» дідусів та бабусь. Та відбулось і несподіване – наші діти, молодь зацікавилась історією своєї родини – якими були їхні родичі, як жили, про що мріяли... Так виникла ідея продовжити цей проект у віртуальному просторі - створити сайт, на якому наші діти, онуки та всі бажаючі запишуть історії своєї родини - історії життя, що стають історією країни, яка зветься Україна і в якій їм жити та творити... Можливо так і відродиться поступово зв'язок поколінь, якій було втрачено на багато десятиліть. Така можливість буде надана і на виставках, які відкриються у п'яти містах України. Умовна стіна, на якій кожен може залишити фото та спогади своїх рідних, історії їх життя ... стіна пам'яті, або, якщо хочете, «Стіна Плачу», де поруч можуть опинитися і ті хто сидів, і ті, хто виносив вироки... а невдовзі і сам міг стати поруч із тим, кого судив.... І це також наша історія.

і, конкурс...

Ми отримали більше 50-ти дитячих робіт, відібраних для участі у конкурсі. Деякі з них ви побачите в цьому альбомі. Журі, до складу якого увійшли: Олена Боримська (мистецтвознавець), Ігор Цикура (художник), Ірина Король (координатор груп волонтерської підтримки, історик), Ірина Пієвська (керівник проекту), визначило переможців у наступних номінаціях:

- **«Діти війни»** (портрети) – Воронкова Вікторія, 15 років за роботу «Повернення до дому» (м. Миколаїв) та Симонія Кристина, 15 років за роботу «Бабусині спогади» (м. Миколаїв).
- **«Людина і тоталітаризм»** - Коржецька Марія, 14 років, за роботу «Життя продовжується» (м. Миколаїв); . Лісовенко Роман, 17 років та Полетаєв Вадим, 16 років за інсталяцію «Післятравнева надія» (м. Київ).
- **«Праця робить вільним...»** - Карапетян Ганна, 12 років за роботу «Іх теж вдома чекають діти...» (м. Миколаїв) та Дмитрієва Тетяна, 12 років за роботу «Діти у концтаборі» (м. Миколаїв).
- **«Я не учасвую в війне – она участвует во мне» (Ю. Левітанський)** – Дубовенко Юлія, 15 років за роботу «Тривога» (м. Миколаїв).
- Вільне вирішення теми – Лісовенко Роман, 17 років та Полетаєв Вадим, 16 років за інсталяцію «Післятравнева надія» (м. Київ). Гран-прі від журі за роботи, що найбільше відповідають темі проекту, отримали: Процак Софія, 7 років за роботу «Ми з бабусею в'яжемо» (м. Тернопіль) та Тимошук Марта, 6 років за роботу «Ми з бабусею вишиваємо» (м. Тернопіль).

Журі окремо відзначило Ярош Вероніку, 9 років з роботою «Мальовнича Україна» (м. Тернопіль) за безсумнівний талант до малювання. Ми вдячні всім, хто брав участь у роботі нашого проекту: окремим людям та громадським організаціям, навчальним закладам.

Вдячні Німецькому Фонду EVZ (Пам'ять, відповідальність та майбутнє), який працює в Україні, і для громадян України вже 10 років.

«Пам'ятаючи про жертв націонал-соціалістського свавілля, Фонд «Пам'ять, відповідальність та майбутнє» виступає за зміцнення прав людини та взаєморозуміння між народами. Він, як і раніше, піклується про жертв, які вижили. Таким чином, Фонд є втіленням політичної та моральної відповідальності німецького уряду, економіки та суспільства за збиток нанесений націонал-соціалістським режимом». А ми?

Ірина Пієвська

КУТКИН ВОЛОДИМИР СЕРГІЙОВИЧ

Народився я в Житомирі, в листопаді 1926 року. Батько мій Сергій Володимирович працював топографом. Мати Наталя Павлівна була студенткою музичного технікуму. Згодом вона працювала солісткою Донецького музичного театру опери і балету.

Я жив у Києві в батьків матері: в Києві була художня середня школа імені Т.Г.Шевченка, в якій я навчався. Вчився добре. Був премійований поїздкою до Москви. Третьяковка, Російський музей! Не судилося... Війна. Заняття скінчилися.

По-різному реагували на події дідусь і бабуся. Дід, сидючи зі мною в бомбосховищі під церквою у нашому дворі, голосно читав останні зведення Радінформбюро і переконано казав, що через два-три тижні наші будуть у Берліні. Я теж так думав...

Бабуся ж почала сушити сухарі і ніколи чомусь не ховалась в підвали під час обстрілів чи бомбардувань.

Ці сухарі я кидав військовополоненим, що колонами йшли вулицями Києва під німецьким конвоєм, який відганяв нас. Це було тоді, коли німці захопили Київ. А до того були бої під Києвом, обстріли, бомбардування, повітряні бої, пожежі.

Потім нескінчений потік наших, канонада за Дніпром, дим і попіл над Києвом.

Німці в Києві.

Вулицями суне нескінченна валка людей з клунками, валізами, візками. Несуть нехитрий домашній скарб. Діти, жінки з немовлятами, старі, молоді... Сльози, гамір, прокльони. Тепер це називається Бабин Яр.

Я працював в столярній, бондарній майстернях, кривбляхою хати, тесав колоди для хат тощо. Повернувся до занять в художній школі в 1944 році, по визволенні Ки-

єва. Класи холодні. Шибок немає. Підлогою шугає сніг. На уроках сидимо в пальтах, шапках, рукавицях. Кожні 15 хвилин розминка - зігріваємося.

Тяжкі, холодні, голодні літа моєї юності. Ночами малював карти, наочні посібники і портрети. Вдень вчився в школі. По вихідних клеїв афіші і об'яви, навіть торгував на барахолці всякою всячиною. Допомогав бабусі і діду якось вижити. Мати була невідомо де в евакуації. Батько помер в госпіталі від тяжкого поранення на фронті в жовтні 1944 року.

Пам'ятаю американську тушонку, цигарки і жувачки. Завжди хотілось їсти. І попри все, ті повоєнні часи згадуються як чи не найкращі в моєму житті. Ми заскучали за навчанням, були великими ентузіастами, мерзли взимку на етюдах. Пальта на «риб'ячому хутрі», подерті старі черевики. Етюдники саморобні. Мерзли як цуцики. Але якщо етюд виходив вдалий - радість! Товариші похвалять - свято!

Мріяв стати живописцем, а склав іспити на графічний

факультет. Закінчив другий курс. Виїхав на практику в Канів, звідтіля був відкликаний до Києва, тут мене й заарештували.

Вироком «Особого совещания», без суду, мене приговорили до восьми років ув'язнення. Пересилки Москви, Горького, Кірова і нарешті - Вятлаг. Три з половиною роки серед «битовиків» були найтяжчі. Панування блатних, крадіжки, вбивства, картярство і тяжка праця роботяг. Лісопобал. План. В 1953 році політичних в'язнів відокремили від «битовиків», і жити в зоні стало легше.

Хтозна, скільки б мені довелося пробути в таборі, коли б не помер «мудрий вождь всіх народів».

Мене звільнили, поновили в інституті, виплатили дві стипендії одразу. Було це в 1955 році. Позаду лишилися довгі чотири з половиною роки таборів. Велике спасибі хрущовській відлизі, що визволила сотні тисяч політичних в'язнів.

У рік захисту диплому одружився. Олена, моя дружина, тоді була студенткою архітектурного факультету.

... Скажу правду, що Україну як свою єдину батьківщину визнав не одразу. Нас виховували під девізом «Столиця нашої батьківщини - Москва», а батьки наші не були до кінця відвертими з нами, боячись нашкодити нам. В Київському художньому інституті був предмет - українське мистецтво, а лекції не було. Поставили в кінці року залік - і все. Чи не найбільше важили на шляху до України роки, проведені за ґратами. Отож, після повернення з таборів, закінчивши художній інститут в 1959-1965 роках, я виконав досить велику серію ліногравюр «За мотивами творчості Т.Г.Шевченка». Минуло майже сорок років з того дня, як я вийшов на волю. Колись думав зробити серію станкових творів про пережите. Але хрущовська відлига минула швидко. Про табірні спогади не могло бути й мови. Така можливість з'явилася тільки тепер. Кілька останніх років я працював над серією станкових аркушів під назвою «Гулаг». Працюючи над цією серією, воскрешаючи в пам'яті картини пережитого, я ставив собі за мету: залишити свідчення про те, в який тяжкий час жило кілька по-

колій людей і як будувалося «світле майбутнє». Коли відкривали пам'ятний знак біля Жовтневого палацу, я прийшов перший. Потім почали сходитись інші. Не дуже багато, з півтисячі було. І от дивлюсь - цей там був, і цей, і цей, цей не був, а знов той - той був там. Життя ставить знаки... Відчув, що ми всі рідні. Перебули таке, що не дай, Господи, нікому. І це зробило нас інакшими. Повернувшись - кому вдалося повернутись, - ти вже не можеш стати одним з усіх, своїм серед своїх, - ти - один з тих, хто повернувся. Ця ознака завжди коло тебе, скільки б часу не минуло. Завжди відчуваєш це, хочеш забути і не можеш, не дадуть. Хто не дасть? Не знаю. Все навколо. Все дає знати - ти звідти, ти був там. Час - неблаганний суддя всіх творів. І якщо залишилось щось з мого доробку, хоча б одній роботі буде даровано часом довге життя, буду щасливий, буду вважати, що не даром жив на цьому світі... Володимир Куткін помер 09.03.2003 р. Матеріали публікуються з дозволу Олени Воєводиної-Куткіної

ПОЛЬОВИЙ (МОГИЛА) ГЕННАДІЙ ПЕТРОВИЧ

Геннадій Польовий народився 3 червня 1927 р в м. Оdesa. Український художник, графік, публіцист.

В 1950 році разом із братом, композитором Валерієм Польовим, та своїм другом – художником Володимиром Куткіним був заарештований за звинуваченням у створенні молодіжної антирадянської організації, так званій «Народно-визвольній Партії» (НВП), «...що ставила своїм завданням підготовку збройного повстання з метою повалення політичного устрою у Радянському Союзі».

В 1950–54 рр. працював токарем на лісопавалі Соликамську (Усольлаг). Реабілітований в 1954 р.

В 1960 році закінчив Київський художній інститут, відділення графіки, майстерня станкової графіки професора О.С. Пашенка. Член Спілки художників СРСР.

Працює у різних жанрах живопису, визнаний майстер пейзажу.

Феномен краси. Тисячі людей пройшли і не помітили.

А художник помітив, зупинився.

Схопив палітру і пензлі... Картини, образи, мотиви природи, витвори мистецтва.

Що їх бачив сьогодні, вчора, десятиріччя назад. Щоденні знахідки, враження. Золоті зерна на родючу ниву.

З роками вигострюється сприйняття, характер, висота, образне мислення.

Мистецтво.

Художня творчість.

Як же я вдячний долі, що подарувала мені щастя бачити, сприймати розумом, серцем, очима художника. В різні

часи, в різних землях, на морях, у небі, у своїх думках, всюди – завжди в пошуках, у чеканні, у надії: що принесуть тобі на цей раз твоя художницька доля і щастя, твій рух по орбіті, разом із Землею, кругом Сонця? І дивишся в усі очі, вдивляєшся, напружуєш увагу, щоб побачити диво, що раптом відкриється тобі.

І простягаєш руки, щоб спіймати свою Райдугу-веселку семицвітну, свою радість і мрію; шукаєш, тягнешся, щоб взяти на долоню ту дрібочку блискучу, золотий самородок, дорогоцінний камінь, що раптом спалахне вогником на тлі сірої пустої породи.

Акварель. Дія мене не існувало більшої радості, ніж свято акварельних пленерів серед прекрасної природи в роки своїх подорожувальних землях.

Чарівна, різноманітна, незрівнянна техніка, якій підвладне все: розкутість і свобода імпровізації, сила, глибина і яскравість кольору, енергія і напруга контрастів, оркестрове звучання палітри, найскладніші кольорові вібрації.

І темний, спалахуючий з глибини «вітражний» колір.

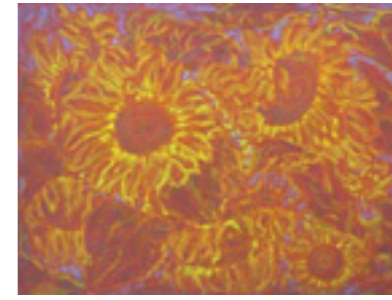
І оксамитові прописки, глибокі прозорі тіні, дивні фактури... І все ж особлива її чарівність, найдорогоцінніша її якість, її унікальність – у прозорості й ніжності, у первісній чистоті і світлоносності кольорів, свіжості її недоторканості.

В акварелі співає душа.

Акварель – скрипка, музика людського серця.

Б. Польовий

Іщенко Раїса Іллівна

Народилась в 1927 р. в селі Шептухівка, Ростовської обл., в Росії. Нагороджена медаллю «За доблесний труд в Великій Вітчизняній війні 1941-45 рр.». Виїшла заміж за військового льотчика. З 1962 р. живе в Миколаєві. Зараз на пенсії, живе активним життям, співає в хорі.

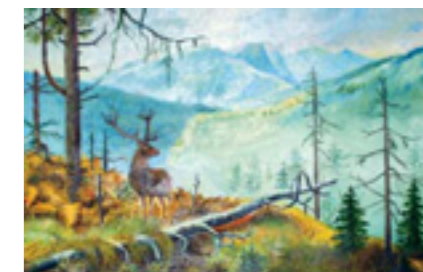
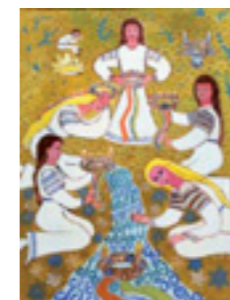
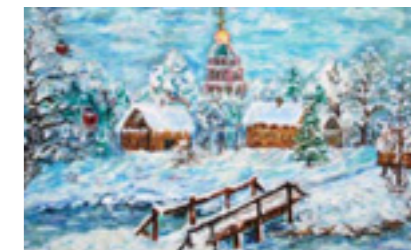
Під час окупації нас відправляли на поля збирати те, що залишилося неубране. Все відбирали, навіть живність зі двору, виживали тим, що змогли сховати в городах, в ями, там же ховались і від бомбувань. Бої за Черткове шли цілий місяць. Ми допомагали пораненим. В лютому 1943 р. нас звільнили. Полонені німці з Волги йшли ешелонами через село, обморожені, закутані в ковдри з голови до ніг. Мені було 16. Ми копали траншеї, будували копаніри для переховування літаків, ремонтували дороги, убирали з полів трупи та звалювали в ями з візків, засипали землею та ставили хрести.

Рясіченко Надія Варфоломівна

1935 р.н. Народилася в с. Жукове, Смоленської області. Батько був на фронті. Після війни батька направили працювати в Литву. Жили всією родиною в Литві. У 1950 р. він був направлений у Миколаїв. З тих пір Надія живе в Миколаєві. Весь свій вільний час присвячує вишиванню, в'язанню.

Коли почалася війна, її з сестрою евакуювали до Москви - в одному ешелоні їхали вони, інший повинен був приїхати за мамою і братом. Смоленську дорогу до Москви "відрізали", і мати з братом залишилися на окупованій території. Її з сестрою направили в дитячий будинок. Було важко, голодували. Ті, у кого вистачало сил, ходили по селу, збирали шматочки, просили людей допомогти. Мати приїхала в Підмосков'я, щоб розшукати дочок, але протягом тривалого часу її спроби були безуспішні. Ходила по домівках, питала людей. Нарешті в одному домі побачила за столом своїх дочок. Дівчата копали по весні картоплю, яка залишилася в землі, їх побачили люди і запросили за стіл.

Нестерчук Антоніна Йосипівна

Народилася 23.01.1939 р. в селі Лишня, Київської області. Під час окупації була малою дитиною. Після виходу на пенсію повернулася з чоловіком в рідне село. *Батька залишили в селі для підпільної роботи, і видали йому пістолет. Він ховав його у коморі. Хтось доніс, прийшли поліцаї (з наших) і батька забрали до гестапо. Після цього мати їздила до міста, шукала скрізь, але більше його ніхто не бачив. Я пам'ятаю тільки як батько привіз до дому якісь мішки, чи сіно на візку. А я сиджу зверху на цьому сіні й "докладаю" мамі: "Мамо, ми приїхали!"* На фото з дитинства стоїть дата: 20 серпня 1942 року.

Кульчицька Зоя Григорівна

Народилася в 1932 р. в с. Ришівка на Житомирщині. Закінчила Тернопільську СШ №3. Художниця, поет, письменник. В доробку авторки п'ять книжок для дорослих і дві для дітей. Створює картини з природних матеріалів. *Задатки до малювання в неї проявилися ще в трирічному віці. Схильність Зої до живопису особливо вітав батько. Батько Зої був кадровим офіцером, але й справжнім народним майстром: ліпив з глини, шив і вишивав, робив добротні меблі. Він був взірцем для доньки. З початком війни його забрали на фронт, звідки через три роки він повернувся інвалідом. А згодом у 1948 році життя батька трагічно обірвалося.*

Кірцицька Олена Леонтіївна

1934 р. н. Народилася в с. Веселівка, Бобринецького району, Кіровоградської області. В дитинстві дуже хотіла стати художником. Малювала на склі сажею та суриком. Вишиванню та в'язанню навчила мати, і вона займається цим все життя. Живе в м. Миколаїв. *Під час війни батька забрали в гетто. Щоб фашисти не забрали дітей, мама їх ховала. Намагалися прогодувати не тільки себе, але і допомогти тим людям, які захищали їх село. Вони сушили картоплю, ходили збирати по полю колоски, пекли з них хлібні коржі, якими годували полонених і партизан. Німці дітей не чіпали, тому Олена разом зі старшою сестрою Асею носили їжу і воду на фронт.*

Горобець Марія іванівна

1929 р. н. Місто Миколаїв. *Дуже важко було, голодно під час війни. Магази-ни розбомбили, продуктів не було, щоб годувати маму, яка захворіла, та молодшого брата, ходила по селах та вимінювала на продукти зв'язані власноруч речі: рукавички, шкарпетки, светри. Ці візити були дуже небезпечні, бо німці відправляли до Німеччини, тож потрібно було ховатися, бути дуже обережною...*

Кушнір (Циплінська) Лідія Мар'янівна

Дитина війни. Народилася 20.08.1926 р. в с. Лапківці, Хмельницької області. Працювала зоотехніком в с. Згарок. Померла 09.03.2005 р.

Під час окупації жила в с. Лапківці. Допомогала матері – Циплінській Домнікії Олексіївні вести господарство. Жили бідно. Часто на ніч ходила до «машини» (віялки) на тік, де очищали зерно. Під час окупації постійно бомбували село, переховувалась від снарядів у погребі. В 1944, коли радянські війська звільняли село, то поле за селом було вкрито трупами німецьких солдат.

На фотографіях:

Лідія з батьками та братом, 1928 р.

Лідія Мар'янівна з онучкою Лідією

Балан Михайло Михайлович

1933 р.н. Військовий лікар, хірург. Зараз проживає в місті Чернігів. Бісероплетінням займається з 1988 року. *З батьками опинився в окупації на Кавказі. Коли німці увійшли до станиці, ми побачили, що в їх військових частинах були різні люди, мобілізовані з цивільного населення. Деякі пригощали дітей цукерками, давали сахарин, входили в контакти із дорослими, показували фото своїх домашніх. А були й такі, хто ходив по хатах та вимагав: «Матка, яйкі, матка, млеко!». Відбирали харчі. Батька арештували за підозрою у зв'язках із підпіллям. Пам'ятаю, як ми з матір'ю ходили, носили йому передачі. Поліцаї завжди були на підпитку й співали: «Ой ти Галю, Галю молодая!». З тих пір не можу терпіти цю пісню.*

Народився 30 серпня 1956 року в Києві. Отримав медичну, кінематографічну та театральну освіту. З 80-го року знімає документальне, наукове кіно на київських кіностудіях, бере участь в художніх та фотовиставках. Режисер театру «Ноль-дистанция» та «Театр слухов», один із засновників групи «Er. J. Orchestra» (Эр Джаз), спільно з якою займається постановками мульті-медіа перформансів в Україні та закордоном. З 90-го року знімає авторське кіно. Лауреат міжнародних кінофестивалів. Входить до каталогу «Guide Apollonia» (сучасне мистецтво Європи), створеного за ініціативою Ради Європи.

Мені здається, що я був би зовсім іншою людиною, якби не народився в Києві. Це геніальне, романтичне місто. Моє покоління зачепило шматочок того дивного часу, коли люди замість того, щоб вирячуватися в телевізори і комп'ютери, гуляли, знайомилися, любили. Я недавно зайшов у дворик мого дитинства — тут суцільний асфальт, щільно зайнятий автівками. А ми, хлопчачки, могли до ночі вільно гуляти серед зелені, якісь турботливі бабусі нас опікували... У той унікальний час старий центр Києва був своєрідним співтовариством щирих, наївних людей, і те співтовариство проростало,

ніби дерева — зеленню, жагою волелюбності й правди. Важливим етапом мого життя був період, коли я знімав людей, що вижили у сталінських «гулагах», для архіву Міжнародного центру реабілітації репресованих. Це чотири роки роботи, двісті шістдесят п'ять зафіксованих сповідальних історій — кожна тривалістю від години до дванадцяти. Наприклад, мій хрещений батько Ігор Денисенко, що з моїм татом (студентом він отримав десять років) сидів у політ-таборі на Колимі, наговорив дванадцять годин. Він був сином аспіранта Грушевського, нашого першого президента, мав унікальну пам'ять і розповів про долі багатьох політв'язнів. Моя борода, довге волосся допомагали, напевно, мені, тому що багато репресованих жартували: «Ми перед вами, як перед священиком на сповіді». Насправді вони, звісно, були на сповіді перед історією. Деякі з них пам'ятали революцію, пройшли громадянську і Велику Вітчизняну війни, голодомори. Цих людей закручували, немов гайки, але в результаті ламалися не вони, а «гайкові ключі». Я присвятив їм важкий фільм «Рівновага жаху», в якому п'ятнадцять чоловік розповідають, як їх катували.

Олександр Дірдовський

Гришина Олександра Андріївна

Народилася 6 лютого 1929 р. в с. Черповоди, Уманського р-ну, Черкаської обл. Пережила голодомор, була на примусових роботах в Німеччині. Працювала в колгоспі, телефоністкою на пошті. Згодом переїхала до міста Богуслав, де прожила решту життя. Дуже жалкувала, що не здобула освіти. Дітей не мала. На кошти компенсації, що Олександра Андріївна отримала від Німеччини, в пам'ять про її бажання навчатися, кращі учні міста Богуслава отримали стипендію для продовження навчання. В 1933 році зник батько. Він працював інженером і ходив на роботу пішки за багато кілометрів через голодні села. Пам'ятає тільки, як привезли на підводі у мішку рештки її батька... та опухлу від голоду родину, яка зробила це. Їй тоді було 4,5 роки. В 1942 році їй виповнилось 13. В такому віці не забирали до Німеччини, але її взяли, бо так наказав староста. Вона була сама менша з усіх дівчат. Працювала в Оляу, на виробництві електролампочок. Згадувала, що німкеня, яка працювала з ними приносила з дому бутерброди з мармеладом та потай підкладала їй під верстат. Що їй двічі надсилали з дому посилки. Навіть дядько приїжджав до неї на відатись. Але їй дуже хотілося до дому, до мами та молодшого брата.

Балан Ніна Андріївна

1932 р. н., під час окупації перебувала в м. Чернігові. Лікар-невропатолог за фахом. Зараз на пенсії. Проект надихнув Ніну Андріївну навчитися малюванню. Вона поділилася цим бажанням з іншими людьми похилого віку, отже тепер в Чернігові працює гурток, де вони вчать малювати. Коли почалася війна мені було 9 років. На мій день народження фашисти бомбували наше місто. Літаки прилетіли ввечері. Спочатку ми побачили великі світлові кулі в небі – освітлювальні ракети. Вони повільно спускалися до землі та висвітлювали все навколо. Потім з неба посипалися запалювальні бомби. Ми з сусідами ховалися в саду в окопі – нас було 12 людей. Ми бачили, як палають дома, парканни, дерева, листя на них, і навіть трава. Дорослі та ми – діти, кинулися гасити. Ми збивали полум'я – хто чим міг, траву засипали землею. Всім здавалося, що це допоможе біді, як раптом новий наліт, й полетіли фугасні бомби. Коли згадую, як летить фугасна бомба, я навіть зараз стискаюся від страху. Спочатку пронизливий свист, а потім сильний вибух, аж земля здригалася. Здавалося, що кожна бомба летить на тебе. Мимоволі закриваєш голову руками та заплещуєш очі...

Красюк Євген Васильович

Народився в 1936 р. в селі Попільня. Під час окупації жив там з мамою та братом. Батько загинув у Берліні 9 травня 1945. Поет. Автор 4 збірок поезії.
*Мамо! Про батька мені розкажіть!
Я образ його ледь-ледь пам'ятаю:
Маленьким я був, як мене водив
В ліс до зеленого гаю,
пам'ятаю, що коника мав вороного
Й садив мене часто на нього ...
До цього часу пам'ятаю,
як йшов на війну із отчого краю...
В той час на лижах я катався –
в одній із них ремінець обірвався.
Він же йшов в невідому дорогу:
Повернувся й приладнав ремінець на дитячу ногу.
На все життя в душі моїй лишилось почуття війни.
Неначе через тую лижу не повернувся батько із війни.*

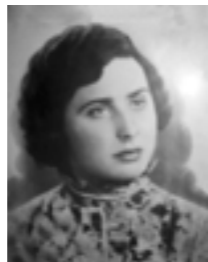
Макарова-Бойчук Анна Борисівна

1941 р. н. м. Миколаїв. У школі з першого класу займалася в гуртку рукоділля, їздила вчитися художньої гаді у палац піонерів. Зберігся навчальний зразок використання тканини та ниток. Йому близько 65 років. В Миколаєві вже кілька років працює клуб рукодільниць "Майстриня". Ми готуємо милі дрібнички: сувеніри гостям, іменинникам, теплі речі для підопічних Будинку престарілих, мішечки з лікарськими травами для їх кімнати реабілітації. І раді, що наші уміння і працю кому-то цікаві та потрібні. Я не пам'ятаю своїх перших іграшок. Їх просто не було. Мама шила мені ляльок з ганчір'я і малювала їм очі, рот і ніс. Коли в місто ввійшли наші і поживилася торгівля, я всім розповідала, що яєчко буває не золоте, а просте, його можна з'їсти.

Ісак Григорій Терентійович

1927р.н. Народився у с. Федорівка, Карлівського р-ну, Полтавської області. Пережив окупацію. Закінчив Полтавський залізничний технікум. Працював на будовах. Займається різьбою по дереву та живописом. Твори зберігаються в музеях м. Тернополя, приватних колекціях. Досі працює як інженер. В 1945 році брав участь у війні проти Японії. (займався мінуванням полів на острові Руський на-впроти м. Владивосток). На своїй картині «Бухта Абрек» зобразив пейзажі Японського моря, де йому довелося бути під час війни.

Герман Ірина Семенівна

1937р.народження. Інвалід війни. Народна май-стриня художньої вишивки, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. *Дитиною протягом чотирьох років була в концтаборі. Про часи війни розповідати не хоче, каже — важко згадувати все пережите, заново перегортати трагічні сторінки життя. Одна розрада — вишивання, яке дає сили жити.*

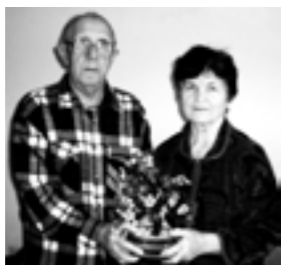
Покосенко Олександр Данилович

Народився 16.05.1924 р. в Миколаєві. Закінчив Московський поліграфічний інститут(1969). Графік. Основні твори: 200 робіт “Рідне місце моє”(1999). Нагороджений орденом “За мужність” III ступеня. Член НСХУ. *Воював, опинився в полоні, говорити про це не може, розповідає тільки, що навіть знаходячись у полоні займався творчістю, зробив гравірування на для французького військовополоненого.*

Шаргородський Константин Прокопович

1923 р. народження, інвалід війни. Після війни по-стійно проживав у м. Тернополі, працював в облспоживспілці. Художник. *Велику Вітчизняну війну пройшов з першого до останнього дня. Воював на Курській дузі, де отримав поранення, звільняв Полтавські міста і села, воював у Прибалтиці, кінець війни зустрів у Чехословаччині.*

Міщук Володимир Степанович та Ніна Пилипівна

1935 та 1938 рр. народження, учасники війни. Живуть у м. Тернополі. Володимир Степанович працював на транспорті, Ніна Пилипівна працювала бухгалтером, зараз на пенсії. Бісероплетіння - захоплення, яке приносить їм радість та задоволення, вони охоче діляться своїми навиками з молоддю. Статус учасника війни отримали через те, що у 1945 році, будучи дітьми пережили насильницьке переселення з території Польщі на територію України під час операції «Вісла».

24

Андрій Нечипуренко. 12 років.
«Перемога». Діти, які ховалися від німців, радісно вибігають на вулицю. Діти радіють і біжать до своїх героїв-визволителів. Воїн їде на танку. Вони ідуть назад до себе в місто. Радість, що все пройшло, що земля вільна. Мене надихнули дитячі спогади мого дідуся. Він жив у Львівській області. Мій дідусь говорив, що він допомагав солдатам, щоб наблизити перемогу.

Лаліта Патіоха. 12 років.
«Паніка». Я намалювала війну очима підлітка. Підліток сидів у своїй кімнаті, зі страхом дивлячись на паніку за вікном. Усі будинки стояли, обійняті полум'ям.

Захотілося відобразити дійсність очима літніх людей: зруйновані будинки, підірвана водонапірна вежа (з оповідань очевидців цих подій під час організованих зустрічей).

Юлія Степанова. 15 років.
«Тато повернувся». На картині зображено батька, який повернувся з війни, з ним поряд дві маленькі дівчинки – його доньки. Фарби радісні, а лице батька сумне. Те, що він пережив, написано у нього на обличчі. На цю роботу мене надихнули розповіді людей, які пережили цю війну.

Дмитрієва Таня. 11 років.
«Порятунок». Під враженням розповіді в'язня дитячого концтабору. Дівчина лежить на нарах. Знесилена. Поряд з нею – її брат. Біля них стоїть хлопчик з казанком, який їх рятує від голодної смерті.

Карапетян Анна. 12 років
«Їх теж вдома чекають діти». За розповідями літніх людей, які бачили полонених німців на «Темводі». Полонені вирізали з кістки гребінці для волосся, робили різні іграшки, свистунці. І миколаївські діти бігали туди і міняли їжу на гребінці та іграшки. Іноді вони підгодовували полонених німців.

Герман Бондаренко. 16 років.
«Прощання батька з сином». Світ очима дитини, що проводить батька. Батько, на його колінах син. Він прощається з сином і не знає, чи повернеться. Дитина це усвідомлює. Туга. Біль розлуки.... Цей настрої підкреслюють темні тони.

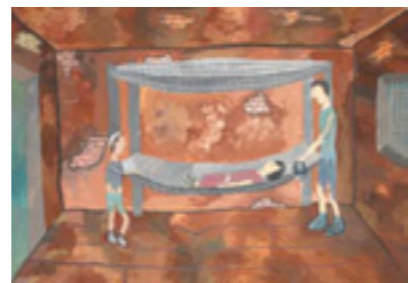
Юлія Дубовенко. 15 років.
«Тривога». У цій картині я передала попередження про війну людям. Тривога матері з дитиною. Вона не знає, чи залишиться він живий, чи помре, не знає, що з ним буде, якщо вб'ють її... В його душі буде спогад про глибоку рану. Дія відбувається в будинку, а за вікном тривога. Будинок горить, попереджають прожектори...

Валерій Бугайцов. 13 років.
«Звільнення». Коли Миколаїв захопили... На картині зображено брата і сестру, у них немає мами, а солдати повертаються з війни. І вони дивляться, чи йде їхній тато чи ні. Точно так само інші мешканці Миколаєва вийшли зустрічати своїх батьків, чоловіків. Надихнули розповіді учасників цих подій.

Кристина Симонія. 15 років.
«Бабусіні спогади». На цю роботу мене надихнула моя бабуся. Коли у школі нам поставили написати історію свого роду, і я попросила бабуся розповісти про своє дитинство. Коли була війна, німців заселяли по будинках. У будинок, де жила її мати теж поселили німців. Один офіцер брав маленьку бабуся на руки, згадуючи про своїх дітей, за якими він дуже сумував. Вдень німці йшли, а ввечері він з нею грався. Давав їй шоколад. У неї було дві сестри. Одна старша, інша – молодша. Я вирішила намалювати саме цей момент, щоб донести основну думку. Не всі люди хотіли воювати.

25

Романюк Богдан Іванович

Народився в 1939 році в с. Черниця, Бродівського р-ну Львівської області. Художник, викладач малювання. З 1972 року бере активну участь в різноманітних художніх виставках: в м. Кременці, м. Тернополі, багатьох містах Польщі. *Восени 1947 року сім'я Романюків була репресована сталінським тоталітарним режимом та виселена до містечка Осінники Кемеровської області. В 1957 році родина повернулася до рідного села.*

Дурда Богдана Йосиповна

Народилася 24 травня 1940 р. в місті Бучачи, Тернопільської обл. Працювала інженером-конструктором. Автор картин, віршів, пісень. *Дитинство припало на часи окупації та важкі післявоєнні роки, що відображено на картині «Спогад дитинства».*

Гончар Дарія Костянтинівна

Народилася 08.04.1916 р. в с. Козачки тоді Летичівського повіту Хмельницької області. Після революції батька розстріляли, а мама в 1932-33 рр. роздала дітей по людях. Так Дарія потрапила в с. Згарок, а в 1938 р. вийшла заміж. Померла в листопаді 1997 р. *На старості її доглядала невістка онука – Неля Павлівна Івчук, яку вона вчила вишивати стрічками. Тепер Неля Павлівна вчить вишивати стрічками онука Назара Нікіфорова.*

Гриб Антон Євдокимович

Народився 07.11.1938 р. в с. Слобідка-Глушковецька, Хмельницької обл. Заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, художник, поет.

Орламенко Ольга Гаврилівна

Народилася 26.11.1921 року в с. Модесівка, Берездівського району Хмельницької обл. Працювала коректором в газеті. Зараз проживає в інтернаті для престарілих. *Батька розстріляли за те, що він був старостою в церкві. Мама померла після цього. П'ятеро дітей залишились сиротами. Виховувалась у родичів.*

Миронюк Юлія Василівна

Народилася в 24.04.1928 р. в с. Вовковинці, Хмельницької області. *Під час окупації щоб її не забрали в Німеччину облила ноги кислотою. Через це на ногах утворилися глибокі язви, які не заживали довгі роки. Вона важила 30 кг і більше не поправлялася. Дітей мати не могла.*

Ян Дідур

Народився 1938 р. в с. Нижні Вовчинці, Хмельницької області. Художник. Спеціальної художньої освіти не має, виставлявся в обласному художньому музеї в м. Хмельницькій. На творах зображує квіти, пейзажі, птахів. *Пережив окупацію.*

Кирилова Олена Василівна

Народилася 27.12.1923 в с. Вовковинці, Хмельницької області. Після війни повернулася в рідне село. Працювала в колгоспі. *Під час війни була на примусових роботах в Німеччині. Працювала на фабриці. Її майбутній чоловік звільнив її з полону.*

Прідімір Тетяна Борисівна

1930 р. н. В окупації проживала у м. Конотопі. Все життя працювала медсестрою. Зараз мешкає в Чернігові.

Мірошніченко Антоніна Микитівна

Народилася в м. Токмак, Запорізької області 26 січня 1941. Мамину любов до в'язання перейняла з дитинства. Проживає в м. Миколаїв. Під час війни залишилася з мамою і братом Віктором, який був на 2 роки старше її, на окупованій території.

Смаглюк Людмила Миколаївна

1935 р. н. м. Миколаїв. Скульптор, художник. Член СХУ. Була на окупованій території, в їх домі жили німці. Робила собі іграшки з глини. А потім стала скульптором.

Мажуга Володимир Миколайович

Народився у 1940 р. Під час окупації мешкав у місті Щорс. Працював майстром на Чернігівській фабриці музичних інструментів. Малює для себе (поштовх до малювання та допомогу отримав від Шевченко Анатолія Васильовича).

Боржемська (Кушнір) Світлана Іванівна

Народилася 18.07.1938 р. в с. Згарок, Хмельницької області. Під час окупації була малою дитиною. Після війни працювала вчителькою молодших класів. Зараз проживає в Хмельницькому. Пам'ятає, що коли вона вийшла в садок та хотіла підняти «іграшку» з різнокольоровими дротиками, вибіг німець та закричав, щоб вона нічого не брала в руки. Як потім виявилось, то була міна. Одного разу німець посадив її на руки, погладив по голові і показав на пальцях її мамі, що в нього в Німеччині «цвай кіндер».

На фото: Боржемська Світлана Іванівна з племінницею Тамарою.

Криськова Ганна Петрівна

Народилася 02.02.1926 р. в селі Виноградівка, Хмельницької області. Все життя працювала в колгоспі. Під час окупації в своєму будинку вона переховувала єврейську сім'ю (жінку Соню та двох її дітей). Переховували їх в ямі під підлогою. Одна дитина захворіла і померла, і Ганна вночі винесла її під полою одежі і поховала на цвинтарі. Після війни довгий час підтримувала зв'язки з ними. Вражає історія «саморобних» ікон: «...я постійно зверталася з молитвою до цих образів і вони допомогли: під час обшуку оселі патруль не знайшов перехованої нами єврейської сім'ї».

Мірошніченко Катерина Ігнатіївна

1924 р. н. В окупації жила на території Запорізької області. В'язали все: й фіранки, й кофти, шкарпетки, рукавички. До свого 90-річчя зв'язала собі скатертину із ниток муліне. Народний майстер України.

Осика Олена Марківна

Народилася 09.04.1932 р. в с. Ріпна, Хмельницької області. Все життя проробила у колгоспі. Зараз проживає в будинку престарілих. Під час окупації двічі тікала з пункту відправлення до Німеччини.

УЧАСНИКИ ПРОЕКТУ

Михайло Балан	Ярослав Герасименко	Раїса Іщенко
Ніна Балан	Ірина Герман	Олена Кірцицька
Юлія Білик	Дарія Гончар	Марія Каплуненко
Олена Блишин	Марія Горобець	Анна Карапетян
Герман Бондаренко	Антон Гриб	Олена Кирилова
Світлана Боржемська (Кушнір)	Тарас Гром	Тетяна Кіт
Максим Бородай	Ян Дідур	Зоряна Козак
Денис Бугай	Наталія Джурилюк	Марія Коржецька
Олександр Бугай	Тетяна Дмитрієва	Катерина Косач
Валерій Бугайцов	Юлія Дубовенко	Ірина Крамарева
Євгенія Вакуленко	Богдана Дурда	Євген Красюк
Максим Вітенчук	Ілля Железняк	Ганна Криськова
Вікторія Воронкова	Софія Залецька	Денис Кукаренко
Лілія Гаєва	Неля Івчук	Зоя Кульчицька
	Григорій Ісак	Лідія Кушнір (Циплінська)

Діана Олендр
Ольга Орламенко
Олена Осика
Неля Панюс
Лаліта Патіоха
Олександр Покосенко
Вадим Полетаєв
Тетяна Прідімір
Софія Процик
Катерина Пучек
Ярослав Резчиков
Юлія Рижик
Олена Ровнік
Богдан Романюк
Надія Рясиченко
Іван Савчук
Вікторія Семенова
Станіслав Сидоренко
Крістіна Сімонія
Людмила Смаглюк
Катерина Соломон
Оксана Стасюк
Юлія Степанова
Анатолій Танчук
Марта Тимошук
Аліна Тишковська
Анастасія Трохимець
Дмитро Фещук
Костянтин Шаргородський
Анастасія Шумник
Микола Юстицький
Вероніка Ярош

*«Страшні слова, коли вони мовчать»
Ліна Костенко*

*«Нет новых направлений в искусстве,
Есть одно – от человека к человеку»
Станіслав Єжи Ленц*

В діалозі, який є частиною загальної широкомасштабної акції «Рівновага» промовисто висловлюються всі його учасники. Найважливішою точкою перетину в спілкуванні поколінь є творчість. На територію мистецького діалогу запрошені ті, хто безпосередньо став свідками лихоліть й молодь, життя якої припало на час розбудови незалежної України. Адже «мистецтво, – вважав англійський письменник Д. Голсуорсі, – єдина форма людської діяльності, яка призводить до єднання та ламає бар'єри між людьми». Постаючи обличчям перед молодшими поколіннями, старші не впадають у дидактичний пафос, а ведуть свою розповідь гідно й майже відсторонено. Спілкуються з молодшою генерацією мовою відкритого серця, доброти і довіри; за влучним висловом французького художника С. Шардена – «пользуются красками, но пишут чувствами».

У нашому інформаційному суспільстві дуже важко почути і бути почутим. Чимала кількість літніх людей, на долю яких випали жахливі випробування, нерідко залишаються наодинці, безпорадними у суспільстві, де панують гонитва за живою, егоїзм, знецінення моральних якостей, глянець і гламур, заінформованість потоком профанної буденщини. Хтось повинен докласти зусиль, аби маятник суспільних ідеалів розпочав рух в іншому напрямку. Реалізація проекту «Діалог поколінь» надає можливість, з одного боку, висловитись про неабиякне, розповідати про пережите; з іншого – дізнатись про вітчизняну історію через особисту долю, безпосередньо від самих учасників лихолітніх подій. В їхній життєвій позиції, а також творчій мистецтва криється висока духовна сила – людяність, гідність, яку зуміли зберегти попри

усі фізичні й моральні випробування долі. Не зважаючи на пережите, вікові негоди вони випромінюють... доброзичливість, радість і надію, й не втрачають бажання до спілкування, можливість висловитись. Життєва загартованість не переросла у душевну й серцеву скам'янілість. Здатність творити у будь-який спосіб (література, образотворче мистецтво, музика) допомагає звільнитись від драматичних сторінок особистої історії. Що є переконливим підтвердженням вислову російського мислителя М. Бердяєва, який стверджував: «Творческий акт всегда есть освобождение и преодоление. В нем есть переживание силы... Ужас, боль, расслабленность, гибель должны быть побеждены творчеством. Творчество по существу есть выход, исход, победа над миром». Творчість, мистецтво як розрада, яка дає сили жити. Мистецтво, як один з проявів духовного існування. Це своєрідна душевна кардіограма покоління, яка свідчить про високу духовну силу та філософське ставлення до життя. Яка життєва мудрість примирює їх із сьогоденням? Хіба що розуміння євангельської істини про те, що людині долею відведено стільки випробувань, скільки вона здатна витримати?

Заключним етапом проекту є нинішня виставка, яка саме і презентує мистецький доробок всіх його учасників. В єдиному експозиційному просторі зведено досить різноманітні матеріали, які дають уявлення про характер, логіку і послідовність проведення заходів цього проекту. Зібрані твори належать представникам різних вікових категорій, мешканцям Тернополя, Миколаєва, Хмельницького, Києва і Чернігова. Поруч із високопрофесійними творами – аматорські роботи. Декоративно-ужиткові, образотворчі, авторські тексти. Додають історичної переконливості й інсталяції, побудовані здебільшого з автентичних речей та унікальне відео. Більшість експонатів складають зразки прикладного мистецтва, що зроблені з величезним теплом і любов'ю. Вражає невтомна енергія та винахідливість, з якою автори добирають та обробляють безліч найрізноманітніших матеріалів. Нерідко виготовлені з невивагливих буденних речей вони

демонструють глибоке оригінальне вирішення й неабиякий художній смак. Адже у житті пересічних громадян – учасників проекту, вони набувають особливої духовної і мистецької цінності. Вражають дитячі малюнки, пронизливі у своїй відвертості, дитячій безпосередності. Зроблені за набутими враженнями, різні за темами вони безпомилково відображають сутність діалогу поколінь. Окремий розділ експозиції присвячено творчості художників пересічної мистецької й особистої долі. Йдеться про друзів, колег по графічному цеху, Народного художника України Володимира Куткіна «з його стривоженою свістю і ніжністю зраненого серця» й члена Спілки художників СРСР Геннадія Польового, що стоїть у мистецтві «обличчям до сонця». Обом притаманний високий градус творчого горіння, одухотвореність, високий рівень фахової майстерності. Їхні біографії не виняткові для представників старшого покоління, шістдесятників. Колишні політ'язні, вони не зневірилися, не піддалися душевному розладу, спустошенню. Навпаки, силою свого таланту, масштабним художнім мисленням, подвизництвом у вічній полеміці з темрявою доводили незнищенність добра і людяності.

Професіоналізм та висока громадянська відповідальність колективу фонду «Касталія» уможливили успішну реалізацію даного проекту.

Проект «Діалог поколінь» спрямовано на уникнення байдужості, застереження від історичних помилок. Він наближає нас до цивілізованого громадянського суспільства, здатного на рефлексію та адекватність у розумінні та вирішенні будь-яких проблем, ствердження і захист гідності його членів. Нинішня акція є необхідним кроком задля об'єктивної поінформованості суспільства, моральної підтримки постраждалих від нацизму і тоталітаризму. Адже кількість таких людей щодня меншає і тому важливо встигнути їх почути. Хоча б заради прийдешніх поколінь. Коли чуйність і гідність людини постануть серед безперечних пріоритетів українського суспільства.

Олена Боримська

Спогади мого дитинства часів окупації
Як тільки фашисти окупували в 1941 році місто Чернігів, одразу стали встановлювати свій порядок. А для залякування мешканців почали карати людей, яких підозрювали у зв'язках з партизанами і комуністами. Всіх мешканців міста зганяли на ці страсти, погрожуючи, що так буде з кожним, хто ослухається.

Місто було цілком зруйноване, десь залишилися стіни з балконами. Й цих нещасних вішали на балконах. Я із жахом згадую, як в 9 років я вперше побачила шибеників. Цього не можна забути. Це було дуже страшно. На центральній вулиці довго висіли двоє молодих хлопців, а всіх людей (більшість з яких були жінки, діти, старіки) примушували на це дивитись. Цей жах в моїй душі не пройшов і до тепер.

У мене не було іграшок, одягу, їжі, веселих ігор, тобто того щастя, що буває тільки в дитинстві. Натомість я була свідком, як катували наших військовополонених, як гнали на розстріл циган та євреїв. Ті страшні спогади переслідують мене все життя. І винні в цьому війна та фашизм, будь він проклятий!

Ніна Балан, Чернігів

Наш проект дуже і дуже камерний, дуже особистісний. Ми не робимо відкриттів у світі мистецтва, не збираємо всеукраїнську «книгу пам'яті». Ми представляємо історії звичайних людей. Ми входимо в діалог з ними особисто. Та, може бути, навіть і не ми важливі для них...

Але несподівано, вже в ході здійснення проекту наш діалог почав поширюватися на сім'ї його учасників, глядачів, наших співрозмовників. І народжувати інші особисті діалоги, які справді є дуже важливими:

- Тато, а як ти пам'ятаєш діда Івана? А бабуся Фросю?
- В якому сенсі? Що означає – «як ти пам'ятаєш»?
- Ну, які вони були... як люди?

Психолог проекту Ірина Ромашкан

Програма підтримки «Місце зустрічі - діалог» адресується білоруським, російським і українським організаціям, які прагнуть внести активний внесок у поліпшення стану літніх людей у своїх країнах. Метою програми є сприяння суспільному визнанню життєвої долі жертв націонал-соціалізму і жертв сталінізму та їх досягнень. Фонд «Пам'ять, відповідальність, майбутнє» вважає, що люди навіть дуже похилого віку можуть відігравати важливу роль у суспільстві. Програма підтримки повинна давати людям похилого віку, насамперед жертвам націонал-соціалістського режиму і сталінізму, стимул до більшої участі в суспільному житті.

Програма призначена для організацій, які мають намір створювати місця зустрічей для колишніх підневільних працівників, в'язнів концтаборів і гетто, військовополонених та осіб, постраждалих від націонал-соціалістської окупації, а також жертв сталінізму та інших осіб цієї вікової групи.

Всі мої знання по історії, набуті у школі та у вищому навчальному закладі, перекреслили розповіді людей, котрі пережили окупацію. Скільки горя та страждань завдала народові «своя рідна» влада, що в одному з сіл на Поділлі німців зустрічали з хлібом-сіллю. Але ж хіба окупанти можуть дбати про народ, який загарбали задля наживи!

Хоча все перемішалось – окупанти теж жертви своєї епохи, покладені на вітар війни. Мільйонам людей скалічено долі, зруйновано сім'ї, знищено майбутнє. Радянська влада теж приймала у цьому активну участь. Стіни, котрі розділяють людей, зроблені не з каміння, вони зроблені зі слів. Відсутність живого спілкування поколінь створює конфлікт непорозуміння між поколіннями. Жажливо те, що з кожним днем очевидців тих подій стає все менше, потрібно поспішати, щоб зберегти крупиці пам'яті. Задля нас самих – щоб не віддавати своїх дітей чужим людям, не полювати на горобців у стрісі на обід, не бачити розстрілу своїх рідних, не тікати з полону, не бути свідками інших подій, від згадування яких мені стає моторошно.

Алла Соловей

Особлива подяка волонтерам, які здійснювали пошукову роботу та збирали матеріали для проекту: Аллі Соловей (м. Хмельницькій), Любові Вашенюк (м. Тернопіль), Олені Петровій (м. Чернігів), Наталії Гресь (м. Київ), Наталії Володка (м. Миколаїв), Людмилі Шмульовій (м. Київ).

Автору документального фільму «Рівновага жаху» Олександрю Дірдовському

Культурно-Мистецькому Центру НаУКМА
Міжнародному Реабілітаційному Центру для жертв тортурів та тоталітарних режимів
Гуманітарній гімназії «Гармонія» (м. Київ)

Педагогам Університетського коледжу Київського університету ім. Б.Д. Гринченка:
Ірині Нестерчук та Ользі Овчаренко

Директору Дитячої художньої школи м. Миколаєва - Здіховській Н.І.,
та викладачам: Іванівій Н.О., Маховій Н.І., Маркитан О.М., Русіновій Н.І.

Директору Миханчук Світлані Миколаївні та працівникам Центру творчості дітей та юнацтва м. Тернополя.

Колективу обласного Палацу творчості молоді м Хмельницького.

Педагогам Хмельниччини: Бялковській ІЛ., Кметь В.Д., Малькут В.В., Рідкодубській Л.С.
Педагогічному колективу СШ №29 м. Чернігова.

Олені Боримській
Марку Білорусцю
Маргариті Девліш
Аллі Заманській
Наталії Раллевіч

Олені Воеводіній-Куткіній
Олександрю Мартинюку
Наталії Нестерчук

Геннадію Польовому
Ігорю Ріжку
Ірині Ромашкан
Олені Чинок
Анатолію Юрченку

А також великій команді ВБО «Турбота про літніх в Україні».

Дякуємо всім, хто був не байдужим до нашого проекту, та приймав в ньому активну участь.

На обкладинці використана робота Наталії Раллевої

Упорядники: Ірина Пієвська та Ірина Король

Видання підготовлено БО «Касталія-Фонд»
www.dialog.radost.biz

видавництво BX[studio]

bx@ukr.net

www.dialog.radost.biz